

Alicja Stolarska

Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
SGGW

Poziom i struktura dochodów ogólnych rodzin rolniczych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą

Wstęp

Gospodarstwa rolnicze poza dochodem z produkcji rolnej uzyskują również dochody spoza gospodarstwa, które odgrywają szczególnie istotną rolę przy ujemnym dochodzie rolniczym. W wielu przypadkach pozwalają one uzyskać wyższy dochód ogólny, niż miałyby to miejsce przy migracji rodziny do miasta i podjęciu tam pracy zarobkowej [Zegar 1999]. Wśród dochodów spoza gospodarstwa coraz większego znaczenia nabierają dochody uzyskiwane z prowadzonej przez rodziny rolnicze dodatkowej działalności gospodarczej, zarówno typowo pozarolniczej, jak i tzw. ubocznej gospodarstwa, a więc wykorzystującej zasoby gospodarstwa rolnego¹.

Niniejsze opracowanie jest próbą scharakteryzowania sytuacji dochodowej gospodarstw prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą w latach 1996–1999, z jednoczesnym wskazaniem roli dochodów z tejsze działalności w dochodach ogólnych.

Przedmiot badań

Przedmiotem badań jest analiza kształtowania się dochodów ogólnych badanych 220 gospodarstw, które prowadziły nieprzerwanie rachunkowość rolniczą dla IERiGŻ w latach 1996–1999. Badane gospodarstwa cechują się ponadto prowadzeniem pozarolniczej działalności gospodarczej².

Przedstawiona analiza sytuacji dochodowej rodzin rolniczych dotyczy gospodarstw prowadzących rachunkowość rolniczą, zatem oparta jest na kategoriach ekonomicznych stosowanych w tradycyjnej polskiej rachunkowości rol-

¹ Działalność uboczna: produkcja nierolnicza, usługi rolnicze, czynsze z odnajmu majątku.

² Działalność na własny rachunek nie związana z produkcją rolniczą własnego gospodarstwa (również usługi maszynami i sprzętem rolniczym oraz użyczenia powyższych).

niczej, mianowicie: produkcji czystej, dochodzie rolniczym oraz dochodzie ogólnym.

Wskaźniki stosowane w systemie rachunkowości rolniczej Unii Europejskiej (FADN – Farm Accountancy Data Network) różnią się nieznacznie od stosowanych w polskiej rachunkowości rolniczej. Dochód rolniczy netto liczony metodą stosowaną w FADN przewyższa tylko o kilka procent tenże dochód liczony metodą stosowaną w IERiGŻ [Zegar 2000]

Charakterystyka ogólna badanych gospodarstw

Badane gospodarstwa charakteryzują się średnio większą powierzchnią UR niż przeciętne gospodarstwo w kraju. Jak wynika z informacji przedstawionej w tabeli 1 stale powiększają one obszar UR. Od 1996 do 1999 roku wzrósł on o przeszło 12% (z 36,64 ha do 41,19 ha UR). Gospodarstwa powiększały obszar o gleby lepszej jakości, utrzymując się przeciętnie wśród gospodarstw na glebach średnich³. Kierownikami badanych gospodarstw są głównie (w przeszło 94% w każdym roku) mężczyźni. Obserwujemy tu tendencję tzw. starzenia się kierowników gospodarstw. Średnia liczba osób w rodzinie spadła nieco w 1997 roku i utrzymuje się na stałym poziomie 4,9. Sytuacja dochodowa badanych gospodarstw, poza niewielką poprawą w 1998 roku, uległa pogorszeniu w analizowanych latach.

Tabela 1

Charakterystyka ekonomiczna badanych gospodarstw w latach 1996–1999

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999
Przeciętna powierzchnia UR (w ha)	36,64	38,14	39,51	41,19
Wskaźnik bonitacji gleb (pkt.)	0,871	0,870	0,871	0,875
Średni wiek kierownika (lat)	41,5	41,4	42,0	42,5
Liczba osób w rodzinie	5,0	4,9	4,9	4,9
Dochód ogólny na 1 ha UR (w zł)	2281	2023	2058	1772
Dochód ogólny na 1 osobę (w zł)	16 684	15 592	16 460	14 997
Dochód rolniczy netto na 1 ha UR (w zł)	705	509	621	463
Dochód rolniczy netto na 1 osobę (w zł)	5156	3925	4964	3921

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ.

³ Klasy jakości gleb według IERiGŻ (za GUS).

Sytuacja dochodowa badanych gospodarstw

Badana zbiorowość gospodarstw charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem poziomu i struktury dochodów. W 1996 roku gospodarstwa powyżej 100 ha UR osiągnęły przeszło 5-krotnie większy poziom dochodu ogólnego niż gospodarstwa o powierzchni do 5 ha UR na osobę (tab. 2). W kolejnych latach różnica ta nieco się zmniejszyła (do ok. 4-krotnej w 1999 r.). Zauważamy również, że poziom dochodu ogólnego na 1 osobę zwiększa się wraz ze wzrostem obszaru UR, przy czym nie jest to wzrost proporcjonalny. Począwszy od gospodarstw najmniejszych dochód ogólny na 1 osobę jest wyższy w następnych grupach obszarowych kolejno o: 13,5%; 25%; 38%; 44,7%; 60,7% (średnio w badanych latach). Zatem powiększanie obszaru jest korzystne szczególnie dla gospodarstw dużych, gdzie powoduje to znaczny wzrost dochodów. Jednocześnie należy stwierdzić, że o ile w 1996 roku różnice w dochodzie ogólnym w przeliczeniu na 1 osobę w kolejnych grupach obszarowych były zbliżone (ok. 40% – o kilka procent wyższe w gospodarstwach większych), o tyle kolejne lata powodowały coraz to mniejsze zróżnicowanie pod tym względem.

Ze względu na jakość gleb też występuje zróżnicowanie poziomu dochodów, ale dużo mniejsze niż w wyodrębnionych grupach obszarowych (niespełna 2-krotna różnica między skrajnymi wielkościami). Najniższe dochody ogólne w przeliczeniu na 1 osobę uzyskują gospodarstwa na glebach bardzo słabych, pozostałe natomiast nie wykazują stałych zależności między uzyskiwanymi dochodami a jakością gleb (tab. 2).

Jeśli rozpatrujemy poziom dochodu ogólnego w przeliczeniu na 1 ha UR, to sytuacja jest odwrotna – wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa maleje poziom dochodu ogólnego. Największą jego wartość osiągają gospodarstwa o powierzchni do 5 ha UR, gdzie dochód ogólny na 1 ha jest przeszło 9-krotnie wyższy niż w gospodarstwach największych (powyżej 100 ha). Zauważyć również należy, iż spadek ten nie jest prostoliniowy. Dochód ogólny w przeliczeniu na 1 ha UR maleje o przeszło połowę w gospodarstwach o powierzchni 5,0–14,9 ha UR w porównaniu do gospodarstw najmniejszych. W następnych grupach obszarowych spadek ten nie jest już tak znaczny i wynosi kolejno: 30,5%; 28,9%; 18,2%; 31,5% (średnio w badanym okresie).

Badane gospodarstwa nie wykazują stałych zależności między jakością gleb a uzyskiwanym poziomem dochodu ogólnego w przeliczeniu na 1 ha UR. Chociaż najlepsze są tu gospodarstwa na glebach bardzo dobrych, to w pozostałych grupach występuje już zróżnicowanie w badanych latach. Poza rokiem 1999 najniższy poziom dochodu ogólnego w przeliczeniu na 1 ha UR uzyskiwały gospodarstwa na glebach średniej jakości, tym samym będąc gorszymi pod tym względem od gospodarstw na glebach bardzo słabych.

Tabela 2

Poziom dochodu ogólnego w badanych gospodarstwach w latach 1996–1999 (w zł) w przeliczeniu na 1 osobę i na 1 ha UR.

Wyszczególnienie		1996		1997		1998		1999	
		na 1 osobę	na 1 ha	na 1 osobę	na 1 ha	na 1 osobę	na 1 ha	na 1 osobę	na 1 ha
Grupy obszarowe (w ha UR)	1,01–4,99	7794	9782	8355	10216	10102	10981	10137	10466
	5,00–14,99	10920	4828	9761	4001	10844	4685	8981	3679
	15,00–29,99	14243	3436	12588	2948	12358	2891	11548	2626
	30,00–49,99	19675	2448	17932	2025	17605	2106	15152	1875
	50,00–99,99	28323	1965	25497	1790	26076	1752	21944	1410
	100 i więcej	40581	1069	37414	1001	46155	1311	38706	1255
Na glebach	bardzo słabych	9802	2280	10874	2026	10042	1929	7794	1546
	słabych	14579	2442	13874	2167	13452	2119	12775	1884
	średniej jakości	17306	1840	16662	1780	18972	1783	16683	1550
	dobrych	18629	2681	15921	2060	16585	2002	15467	1891
	bardzo dobrych	17888	4065	18295	4048	17441	3605	15288	2924
	Przeciętnie	16684	2281	15592	2024	16460	2058	14997	1772

Źródło: jak w tab. 1.

W badanym okresie obserwujemy spadek poziomu dochodu ogólnego (nominalnego) w przeliczeniu na 1 osobę w gospodarstwach o powierzchni przekraczającej 5 ha UR (tab. 3). W największym stopniu (ok. 23%) dotyczy to gospodarstw o powierzchni UR 30–100 ha, najmniej zaś zjawisko to dotknęło gospodarstwa największe – powyżej 100 ha UR (niespełna 5-procentowy spadek).

Rozpatrując nominalne tylko zmiany poziomu dochodów w badanym okresie obserwujemy znaczne pogorszenie się sytuacji dochodowej analizowanych gospodarstw. W 1997 roku tylko gospodarstwa najmniejsze (o powierzchni do 5 ha UR) wykazały niewielki wzrost dochodu ogólnego (o 7,2% w przeliczeniu na 1 osobę). Największym natomiast jego spadkiem legitymowały się gospodarstwa o powierzchni UR 15,0–29,9 ha (o 11,6%). Rok 1998 to ogólnie niewielki wzrost dochodów ludności rolniczej (nominalnych średnio o 5,6%), choć w niektórych grupach (gospodarstwa o średnim obszarze) dochody nadal malały. Ostatni rok (1999) charakteryzuje się znacznym spadkiem dochodów nominalnych na 1 osobę w niemal wszystkich grupach badanych gospodarstw (gospodarstwa do 5 ha – wzrost o 0,3%). Najgorszą sytuację pod tym względem wykazują gospodarstwa 5,0–14,9 ha UR, gdzie dochód ogólny zmalał o przeszło 17%.

W badanym okresie jedynie gospodarstwa najmniejsze (do 5 ha UR) wykazały przeszło 30-procentowy wzrost dochodów nominalnych (mierzonych poziomem dochodu ogólnego w przeliczeniu na 1 osobę). W badanych latach zauważamy również tendencję powiększania się dysproporcji w dochodach ogólnych pomiędzy gospodarstwami o powierzchni 50,0–99,9 ha a przekraczającymi 100 ha UR na niekorzyść tych mniejszych. Jednocześnie różnice te stale maleją między gospodarstwami o powierzchni 1,0–4,9 i 5,0–14,9 ha UR.

Średnie różnice w dochodach ogólnych w przeliczeniu na 1 osobę w badanym okresie w kolejnych grupach obszarowych wykazują stałą tendencję rosnącą. Obserwujemy zatem coraz to większe rozwarstwianie się dochodowe gospodarstw wraz ze wzrostem obszaru, z korzyścią dla gospodarstw największych.

Zróżnicowanie struktury dochodu ogólnego

Ludność rolnicza poza produkcją rolną może pozyskiwać dochody z innych źródeł. Należy tu między innymi wymienić usługi świadczone maszynami i sprzętem rolniczym oraz użyczenia własnego majątku, a także podejmowaną działalność gospodarczą na własny rachunek i pracę zarobkową poza gospodarstwem oraz uzyskiwane świadczenia budżetowe i inne.

Tabela 3

Zmiany poziomu dochodu ogólnego w badanych gospodarstwach w latach 1996–1999 (nominalne – w %)

Wyszczególnienie		1997 (1996 = 100)		1998 (1997 = 100)		1999 (1998 = 100)		1999 (1996 = 100)	
		na 1 osobę	na 1 ha	na 1 osobę	na 1 ha	na 1 osobę	na 1 ha	na 1 osobę	na 1 ha
Grupy obszarowe (w ha UR)	1,01–4,99	107,2	104,4	120,9	107,5	100,3	95,3	130,1	107,0
	5,00–14,99	89,4	82,9	111,1	117,1	82,8	78,5	82,2	76,2
	15,00–29,99	88,4	85,8	98,2	98,1	93,4	90,8	81,1	76,4
	30,00–49,99	91,1	82,7	98,2	104,0	86,1	89,0	77,0	76,6
	50,00–99,99	90,0	91,1	102,3	97,9	84,1	80,5	77,5	71,8
	100 i więcej	92,2	93,6	123,4	130,9	83,9	95,8	95,4	117,4
Na glebach	bardzo słabych	110,9	88,8	92,3	98,0	77,6	80,2	79,5	67,8
	słabych	95,2	88,7	96,9	97,8	95,0	88,9	87,6	77,1
	średniej jakości	96,3	96,7	113,9	100,2	87,9	86,9	96,4	86,9
	dobrych	85,5	76,8	104,2	97,2	93,3	94,5	83,0	94,5
	bardzo dobrych	102,3	99,6	95,3	89,1	87,7	81,1	85,5	81,1
	Przeciętnie	93,5	88,7	105,6	101,7	91,1	86,1	89,9	77,7

Źródło: jak w tab. 1.

W badanej zbiorowości obserwujemy duże zróżnicowanie struktury dochodu ogólnego w poszczególnych grupach obszarowych i nieco słabsze ze względu na jakość gleb (tab. 4). Udział dochodu rolniczego rośnie ze wzrostem obszaru, z niewielkimi tylko wyjątkami wśród gospodarstw największych, w których znacząco nieraz rosną koszty opłat⁴. Średnio w badanym okresie największym udziałem dochodu rolniczego netto w dochodzie ogólnym charakteryzują się gospodarstwa o powierzchni 30,0–49,9 ha UR (przeszło 30%) i zbliżonym gospodarstwa zarówno trochę mniejsze – 15,0–29,9 ha UR, jak i większe – 50,0–99,9 ha UR (odpowiednio nieco ponad 29% oraz 27%). Gospodarstwa najmniejsze natomiast (do 5 ha) jedynie w kilku procentach utrzymują się z dochodu rolniczego.

Kolejnym ważnym źródłem dochodów badanych gospodarstw (średnio w latach 1996–1999) jest podejmowana przez nie dodatkowa działalność gospodarcza, gdzie z kolei decydujące znaczenie w większości gospodarstw odgrywa działalność uboczna, związana z zasobami gospodarstwa rolnego. Działalność typowo pozarolnicza stanowi w głównej mierze o wielkości uzyskiwanych dochodów z działalności dodatkowej tylko w gospodarstwach najmniejszych, które posiadają stosunkowo niewielkie zasoby środków produkcji. Jednocześnie w gospodarstwach tych (do 5 ha) podejmowanie dodatkowej działalności gospodarczej odgrywa najmniejsze znaczenie w strukturze dochodu ogólnego. Z jednej strony uzyskują one wysokie świadczenia socjalne, a z drugiej nie dysponują w dostatecznym stopniu środkami rzeczowymi i finansowymi potrzebnymi do podjęcia własnej działalności. Największym udziałem dochodów z działalności dodatkowej legitymowały się (średnio w badanym okresie) gospodarstwa o powierzchni 5,0–14,9 ha UR (blisko 11,5%), a zbliżonym gospodarstwa większe obszarowo (30,0–49,9 ha – 11,2% w strukturze dochodu ogólnego).

Każde z badanych gospodarstw osiąga inny poziom dochodu ogólnego. Porównując zatem wartości uzyskiwanych dochodów z działalności pozarolniczej największe kwoty wykazują gospodarstwa obszarowo największe (powyżej 100 ha), nieco niższe (o ok. 14%) gospodarstwa o powierzchni 50–99,9 ha UR. Gospodarstwa o powierzchni 5,0–14,9 ha UR, które w strukturze dochodu ogólnego wykazują największy udział dochodów pozarolniczych ze wszystkich badanych grup, pod względem wielkości tychże dochodów zajmują ostatnie miejsce (w 1999 r.).

W niektórych grupach dochody uzyskiwane z podejmowanej działalności pozarolniczej znacznie (przeszło 36-krotnie) przewyższają świadczenia socjalne, co nie potwierdza badań innych autorów, dotyczących innych grup ludności rolniczej [IERiGŻ 1999; Stańko, Grałak 1997], wskazujących na istotną rolę właśnie świadczeń socjalnych.

⁴ Opłaty – świadczenia na rzecz państwa i osób trzecich.

Przeciętnie w badanych gospodarstwach (średnio w latach 1996–1999) świadczenia socjalne stanowią najmniejszy udział w strukturze dochodów (do 5% ; w gospodarstwach powyżej 100 ha nawet mniej niż 1%), chociaż w niektórych gospodarstwach ich znaczenie jest kluczowe (blisko 30% w gospodarstwach na glebach bardzo słabych w 1999 r.)

Mimo rosnącego bezrobocia i ograniczonych możliwości zatrudnienia poza rolnictwem, praca zarobkowa poza własnym gospodarstwem, a często i rolnictwem odgrywa jeszcze nadal ważną rolę w strukturze dochodów wielu gospodarstw. Jest ona szczególnie istotna dla gospodarstw najmniejszych (do 5 ha), gdzie stanowi blisko 40% dochodu ogólnego. W gospodarstwach większych udział ten znacznie maleje (do nieco ponad 2% w gospodarstwach przekraczających 100 ha UR), ale nie jest to spadek proporcjonalny. Gospodarstwa o średnim obszarze (15,0–29,9 ha) charakteryzują się podobnym udziałem dochodów z pracy zarobkowej jak gospodarstwa powyżej 100 ha (niecałe 3% w badanych latach).

Pod względem jakości gleb największe znaczenie w strukturze dochodów mają zarówno praca zarobkowa, jak i świadczenia socjalne dla gospodarstw na glebach najstabszych. Z produkcji rolnej natomiast w głównej mierze utrzymują się gospodarstwa na glebach dobrych i bardzo dobrych. Udział dochodów z działalności dodatkowej jest natomiast niższy zarówno w gospodarstwach na glebach bardzo słabych, jak i bardzo dobrych, a w pozostałych grupach zbliżony. Brak jest ścisłych zależności między jakością gleb a strukturą uzyskiwanego dochodu ogólnego.

Na przestrzeni lat 1996–1999 struktura dochodu ogólnego ulegała różnym zmianom w badanych grupach gospodarstw (tab. 5). Poza nielicznymi wyjątkami malał udział dochodu rolniczego (przeciętnie w badanym okresie o 5,4%). Spadek ten był szczególnie dotkliwy dla gospodarstw na glebach bardzo słabych (o przeszło 19%), nieco mniejszy dla gospodarstw średnich (5,0–14,9 ha), a także gospodarujących na glebach średnich – po przeszło 12% (w obydwu grupach). Jednocześnie rósł udział opłat ponoszonych przez gospodarstwo (przeciętnie o 5,5%). Ponadto, badane gospodarstwa zwiększyły w swych dochodach udział pracy zarobkowej (przeszło 2,3-krotnie), świadczeń socjalnych (blisko 2-krotnie) oraz dochodów osiąganych w wyniku prowadzenia działalności pozarolniczej (łącznie z uboczną – o przeszło 64%). Brak jest tu ścisłych zależności między obszarem i jakością gleb a zmianami w strukturze dochodu ogólnego.

Tabela 4

Struktura dochodu ogólnego w badanych gospodarstwach w latach 1996–1999 (w %)

Wyszczególnienie		Rok	Dochód ogólny								
			produkcja czysta netto			praca zarobkowa	świadczenia społeczne	dodatkowa działalność gospodarcza			inne dochody
			razem	opłaty	dochód rolniczy netto			suma	pozarolnicza	uboczna	
Grupy obszarowe (w ha UR)	1,01–4,99	1996	13,8	4,6	9,2	31,9	11,7	9,2	8,6	0,6	33,4
		1997	11,0	5,5	5,5	40,4	11,0	9,7	8,8	0,9	27,9
		1998	7,1	5,7	1,4	43,2	9,8	5,2	4,7	0,5	34,7
		1999	8,5	7,1	1,4	40,7	13,4	13,9	13,3	0,6	23,5
	5,00–14,99	1996	30,8	5,3	25,5	4,9	5,6	7,6	2,5	5,1	51,1
		1997	25,7	7,3	18,4	7,5	8,9	12,5	4,4	8,1	45,4
		1998	27,9	7,6	20,3	8,5	9,0	12,2	5,4	6,8	42,4
		1999	22,2	9,0	13,2	11,7	12,3	13,6	3,4	10,2	40,2
	15,00–29,99	1996	35,8	7,2	28,6	0,7	3,3	8,2	0,9	7,3	52,0
		1997	36,0	10,2	25,8	2,0	3,3	3,2	1,6	1,6	55,5
		1998	43,8	11,5	32,3	3,1	4,5	10,8	1,9	8,9	37,8
		1999	43,7	13,1	30,6	5,5	5,7	11,6	1,3	10,3	33,5
	30,00–49,99	1996	42,1	8,5	33,6	2,7	0,9	7,3	-0,5	7,8	47,0
		1997	40,5	13,5	27,0	5,0	2,2	13,1	1,2	11,9	39,2
		1998	45,8	12,8	33,0	4,3	2,4	11,0	0,7	10,3	36,5
		1999	40,6	13,0	27,6	7,9	3,7	13,4	1,1	12,3	34,4
	50,00–99,99	1996	43,5	13,6	29,9	2,0	0,7	8,1	2,0	6,1	45,7
		1997	48,7	19,1	29,6	3,6	1,1	10,1	2,3	7,8	36,5
		1998	50,0	23,1	26,9	4,1	2,1	7,5	0,9	6,6	36,3
		1999	45,5	23,3	22,2	3,8	3,2	13,4	3,3	10,1	34,1
	100 i więcej	1996	55,4	19,9	35,5	1,7	0,3	3,8	0,3	3,5	38,8
		1997	34,2	39,8	-5,6	1,5	0,4	14,6	0,8	13,8	49,3
		1998	54,5	29,9	24,6	3,3	0,6	10,2	1,1	9,1	31,4
		1999	53,6	25,1	28,5	2,9	0,7	8,8	4,5	4,3	34,0

cd. tabeli 4

Wyszczególnienie		Rok	Dochód ogólny								inne docho- dy
			produkcja czysta netto			praca zarobkowa	świadczenia socialne	dodatkowa działalność gospodarcza			
			razem	opłaty	dochód rolniczy netto			su- ma	pozarolnicza	ubocz- na	
Na glebach	bardzo słabych	1996	25,3	4,9	20,4	6,9	8,3	4,0	1,4	2,6	55,5
		1997	25,1	8,9	16,2	11,9	12,2	10,5	4,3	6,2	40,3
		1998	18,3	9,1	9,2	14,1	17,3	10,6	4,6	6,0	30,6
		1999	10,0	8,7	1,3	17,8	23,9	5,7	0,8	4,9	42,6
	słabych	1996	30,2	7,1	23,1	4,8	3,8	6,8	2,2	4,6	54,4
		1997	27,7	12,9	14,8	5,9	4,7	13,6	4,2	9,4	48,1
		1998	34,9	12,2	22,7	7,4	5,2	15,7	9,0	6,7	36,8
		1999	39,5	8,1	31,4	7,9	6,9	13,5	4,8	8,7	32,2
	średniej jakości	1996	37,8	9,2	28,6	4,4	4,4	7,8	1,3	6,5	45,6
		1997	37,2	12,7	24,5	7,3	6,0	11,0	1,6	9,4	38,5
		1998	39,7	15,2	24,5	7,6	6,3	11,4	2,0	9,4	35,0
		1999	32,8	16,5	16,3	10,8	8,3	13,4	2,7	10,7	34,7
	dobrych	1996	42,5	10,0	32,5	2,7	3,8	8,6	2,1	6,5	42,4
		1997	40,7	16,5	24,2	4,8	5,2	11,5	3,4	8,1	37,8
		1998	43,7	14,6	20,1	6,1	5,8	11,9	3,6	8,3	32,5
		1999	41,3	18,0	23,3	8,3	7,9	11,5	2,7	8,8	31,0
	bardzo dobrych	1996	39,9	7,5	32,4	0,6	3,2	4,9	0,2	4,7	52,0
		1997	37,4	10,3	27,1	1,1	2,1	8,5	0,2	8,3	50,9
		1998	42,3	10,4	31,9	2,3	3,8	8,3	0,3	8,0	43,3
		1999	41,6	12,1	29,5	2,8	5,3	11,8	0,9	10,9	38,5
Przeciętnie		1996	36,7	8,6	28,1	3,9	4,1	7,3	1,6	5,7	48,0
		1997	35,2	13,5	21,7	6,0	5,4	11,6	2,7	8,9	41,8
		1998	39,0	13,7	25,3	6,9	6,0	10,8	2,6	8,2	37,3
		1999	36,8	14,1	22,7	9,0	8,1	12,6	3,1	9,5	33,5

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 5

Zmiany struktury dochodu ogólnego w latach 1996–1999 (punkty procentowe).

Wyszczególnienie		Dochód ogólny								
		produkcja czysta netto			praca zarobkowa	świadczenia socjalne	dodatkowa działalność gospodar- cza			inne do -cho- -dy
		razem	opłaty	dochód rolniczy netto			suma	pozarolnicza	uboczna	
Grupy obszaro -we	1,01–4,99	-5,3	+2,5	-7,8	+8,8	+1,7	+4,7	+4,7	0,0	-9,9
	5,00–14,99	-8,6	+3,7	-12,3	+6,8	+6,7	+6,0	+0,9	+5,1	-10,9
	15,0–29,99	+7,9	+5,9	+2,0	+4,8	+2,4	+3,4	+0,4	+3,0	-18,5
	30,00–49,99	-1,5	+4,5	-6,0	+5,2	+2,8	+6,1	1,6	+4,5	-12,6
	50,00–99,99	+2,0	+9,7	-7,7	+1,8	+2,5	+5,3	+1,3	+4,0	-11,6
	100 i więcej	-1,8	+5,2	-7,0	+1,2	+0,4	+5,0	+4,2	+0,8	-4,8
Na glebach	b. słabych	-15,3	+3,8	-19,1	+10,9	+15,6	+1,7	-0,6	+2,3	-12,9
	słabych	+9,3	+1,0	+8,3	+3,1	+3,1	+6,7	+2,6	+4,1	-22,2
	średnich	-5,0	+7,3	-12,3	+6,4	+3,9	+5,6	+1,4	+4,2	-10,9
	dobrych	-1,2	+8,0	-9,2	+5,6	+4,1	+2,9	+0,6	+2,3	-11,4
	b. dobrych	+1,7	+5,5	-2,9	+2,2	+2,1	6,9	+0,7	+6,2	-14,5
Przeciętnie		+0,1	+5,5	-5,4	+5,1	+4,0	+5,3	+1,5	+3,8	-14,5

Źródło: jak w tab. 1.

Wnioski

1. Analiza badanych gospodarstw pozwala wskazać na dwa bardzo ważne aspekty zmian w latach 1996–1999. Z jednej strony obserwujemy znaczny spadek dochodów nominalnych badanych gospodarstw, niezależnie od dużego zróżnicowania osiąganego poziomu i struktury tychże dochodów, choć zjawisko to najbardziej dotknęło gospodarstwa o powierzchni 30–100 ha UR.
2. Obserwujemy różnego rodzaju zachowania rolników świadczące o ich przystosowywaniu się do nowych warunków gospodarowania. Jest to tendencja ciągłego powiększania obszaru gospodarstwa (o gleby dobrej jakości), szczególnie korzystna dla gospodarstw dużych, gdzie powoduje to znaczny wzrost dochodów. Tym samym mamy do czynienia z rozwarstwianiem się dochodowym gospodarstw, na korzyść tych największych.
3. Rolnicy poszukują innych możliwości powiększania swych dochodów. Jest to przede wszystkim nabierająca coraz większego znaczenia podejmowana działalność pozarolnicza. W zdecydowanej większości dominuje tu wciąż jednak działalność „uboczna”, a więc wykorzystująca zasoby gospodarstwa rolnego.
4. Zauważamy wzrost w strukturze dochodu ogólnego dochodów z pracy zarobkowej, a także ze świadczeń socjalnych, choć te ostatnie dla wielu gospodarstw mają znikome znaczenie (w gospodarstwach powyżej 100 ha stanowią niespełna 1% dochodów). Zajmują one jedynie znaczące miejsce w dochodach gospodarstw najmniejszych, a także na glebach bardzo słabych, które bez wątplenia są w najgorszej sytuacji dochodowej. W pozostałych gospodarstwach zarówno jakość gleb, jak i obszar użytków rolnych nie przesądzają o wielkości uzyskiwanych dochodów.

Literatura

- STAŃKO S., GRALAK A., 1997: Poziom, struktura i zróżnicowanie dochodu dyspozycyjnego ludności użytkującej gospodarstwa rolne w 1996 r. Biuletyn Informacyjny nr 7(73). Agencja Rynku Rolnego, Warszawa.
- Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1999. IERiGŻ. Warszawa.
- ZEGAR J.S., 1999: Metody pomiaru dochodów chłopskich. IERiGŻ, Warszawa.
- ZEGAR J.S., 2000: Dochody gospodarstw chłopskich w okresie transformacji. IERiGŻ, Warszawa.

The Level and the Structure of the Total Income in Farm Families with Non-farm Gainful Activities

Abstract

The paper presents income situation of 220 investigated agricultural holdings within which non-farm economic activity was conducted, in the period 1996–1999.

The differences, both in the level of personal income and its structure, between holdings under consideration were showed and discussed. The Author pointed at the tendencies to increase by farmers the income from other than agriculture sources.